

A CentrArt Egyesület javaslatai a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal örökségvédelmi stratégia-tervezetéhez

A CentrArt Egyesület örömmel értesült arról, hogy a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) 2011 októberében egy szakmai javaslat munkaanyagát tette közzé, amely Magyarország leendő kulturális örökségvédelmi stratégiájához készült. Az egyesület nagyra értékeli, hogy a munkaanyagot a hivatal közzétette, és szakmai vitára bocsátotta.

A CentrArt Egyesület mint művészettörténészeket tömörítő civil szervezet úgy érzi, hogy konstruktív javaslatokkal hozzájárulhat egy leendő örökségvédelmi stratégia elkészüléséhez. Kompetenciáink miatt elsősorban az épített örökség védelmének kérdéseire szólunk hozzá, erre teszünk javaslatokat.

A munkaanyag elkészülése azért is üdvözlendő, mert Magyarországon hiányzik a biztos alap, amelyhez az örökségvédelem mindenkor szervezetei igazodhatnak. Az elmúlt évtizedekben sokszor rendeződött át a hivatali struktúra, változott a törvényi szabályozás, és ez a változó környezet gátat szabott e komplex szakma gyakorlói számára is, hiszen elveszítették orientációs pontjaikat. A valóban tudományos alapokra helyezett szakmagyakorlás lehetőségei beszűkültek, hiszen egy-két éves ciklusokban nem lehetséges megvalósítani olyan koncepciókat, melyek évtizedeket ölelnének fel. A most készülő stratégiától legjobb esetben rendeződést remélhetünk, de ennek nem elég pusztán a szakmát gyakorlók számára világossá válnia, hanem el kell fogadtatni azt a magasabb szintű döntéshozókkal is.

Tíz pontban csoportosítottuk a javaslatainkat és kérdésfelvetéseinket, amelyek remélhetőleg hasznosak lesznek a döntéshozók számára:

1. Az örökségvédelmi érték meghatározása.

A legnehezebb feladat az örökségvédelmi érték meghatározása, hiszen majdhogynem minden ügy kapcsán számot kell vetni azzal, hogy mi az érték. Ezt (az egyébként szinte minden műemlék esetében külön-külön definiálandó fogalmat) – az általános tapasztalat szerint – nagyon kevés műemlék-felügyelő tudja megítélni. Ennek a felelőssége tehát nem bízható pusztán a megyei kormányhivatalokba kiszervezett felügyelőkre. Hiányolunk egy belső szakmai protokollt, ami előírja a felügyelőnek, hogy milyen esetekben kell gondolkodás nélkül előírnia helyreállítást vagy bármilyen építészeti beavatkozást megelőző kutatást. A sok esetben rejtett örökségi érték ugyanis sokszor csak a műemléki-művészettörténeti kutatás (értékleltár, írott és képi forrásfeltárás, falkutatás, stb.) alatt tárul fel.

2. Egy szakmai belső ügymeneti protokoll kialakítása az örökségvédelmi kutatások terén.

A hazai műemlékvédelem másfél évszázados története során nem sikerült egy olyan belső protokollt kialakítani, amelyben bizonyos kérdések megválaszolását a művészettörténész, régész vagy restaurátor kutatókra bízják. 2011. január 1-jétől a kormányhivatalok örökségvédelmi irodáiba átszervezett és azóta onnan folyamatosan háttérbe szoruló műemlék-felügyelők egyéni belátására van bízva, hogy mikor rendelnek el kutatást és mikor nem, holott e kérdés valójában nem ennyire szubjektív. Így bár az ország néhány területén történnek megalapozott műemléki helyreállítások, de sajnos nagy átlagban nem ezek jellemzőek.

Mivel a felügyelők munkája megkerülhetetlen és alapvető fontosságú, a minőség biztosítása elengedhetetlen feladat. Úgy véljük, hogy javítana a munka színvonalán, ha a felügyelők nem építéshatósági, hanem műemlékvédelmi szakhatósági tevékenységet folytathatnának. A probléma a bérezéssel is összefügg: ha javadalmazásuk közelítene a versenyszférában kifizetett bérekhez, akkor megérné mind a művészettörténészeknek, mind az építész szakma „krémjének” is felügyelői munkát vállalnia, illetve ha legalább köztisztviselői minőségben dolgozhatnának, akkor tervezhető életpálya állna előttük, ami népszerűbbé tehetné ezt a munkát.

Véleményünk szerint a műemlék-felügyelők KÖH-ből való kiszervezését újra kell gondolni, mivel a gyakorlat bebizonyította, hogy komoly aggályokat vet fel. Ezt a döntést műemlékvédelmi szempontból vissza kellene vonni.

3. Az örökségvédelem szervezeti kérdései.

Nem világos teljesen, hogy milyen feladatokat kapna pontosan az állami örökségvédelmi központ. Milyen viszonyban lenne a KÖH-el, a Műemlékek Nemzeti Gondnokságával (NG), valamint a jelenleg a Nemzeti Múzeum keretein belül működő Nemzeti Örökségvédelmi Központtal (NÖK). Ráadásul a KÖH jelenlegi átszervezésébe tulajdonképpen az állami örökségvédelmi központtal kapcsolatban megfogalmazott funkciók dominanciája érezhető. Véleményünk szerint az örökségvédelem területén egy bizonyos munkamegosztásra van szükség: a KÖH-nek tisztán hatósági feladatokat kellene ellátnia, míg a közvetlenül a minisztérium fennhatósága alatt álló NG-nek teljesen más profilja van. A NG nem hatóság, hanem bizonyos állami kézben lévő műemlékek vagyonkezelői jogköreit birtokolja. Természetesen a két szervezet között továbbra is szoros szakmai együttműködésre van szükség, de a NG felújítási projektjeibe a KÖH hatóságként nyerhet betekintést, a NG-vel mint vagyonkezelővel működhet együtt. A NG saját szakemberekkel rendelkezik, akik a projektek szakmai minőségét szavatolják. Fel szeretnénk hívni rá a figyelmet, hogy mind a NG-nél, mind az egyéb szervezeteknél a művészettörténész szakembergárda erősítésére égetően nagy szükség van.

4. Egy szakmai tudományos köztestület.

Olyan független szakmai szervezetet kellene létrehozni, amely érdekvédő és véleményező fórumot teremt, valamint vannak bizonyos jogosultságai. Meghatározza például, hogy ki végezhet szondázó falkutatást, vagy hogy mi az építéstörténeti tudományos dokumentáció. Ez a szervezet egy tanácsadó testületként működne. Legfőbb feladata az elméleti alapok lerakása lenne: mi tekinthető értéknek, milyen célok alapján lehet kialakítani a jövő örökségvédelmét, valamint milyen szempontok szerint lehet valakit tudományos kutatással megbízni.

6. Jogharmonizáció.

Jelenleg a törvényi szabályozás ellentmondásos. A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvényt harmonizálni kellene egyéb törvényekkel, főként az építésügyet, építési engedélyeket, illetve pályázati rendszert érintő jogszabályokkal. A különféle törvények közötti ellentmondások gyakran teljesen lebénítják a cselekvést. A különböző ágazatok közti törvénykezésben ezért sürgősen el kellene kezdeni a jogharmonizációt.

Kötelezően elő kell írni mind a tulajdonosok, mind a hatóságok és helyi hivatalok számára, hogy a műemlék-felügyelőket kötelezően tájékoztassák mindarról, ami az illetékességi területükön álló műemléképületekkel történik. Szakhatósági kikötéseik legyenek kötelezőek az építéshatóságra nézve.

A jogharmonizációhoz egy példa: védett területen szigorítani kellene az építési előírásokat (például bejelentési kötelezettség helyett engedélyhez kötés), és a hőtechnikai, illetve akadálymentesítési előírásokat a védett területen álló műemlék, illetve helyi védett épületek megfelelő megőrzése érdekében finomítani kellene. Egyes szigorú rendelkezésektől műemlék esetén törvény által is szabályozott módon el lehetne térni.

5. A kutatások illetékessége.

A rendszerváltás óta tisztázatlan, hogy a műemlékek helyreállítása, felújítása előtti kutatást mikor ki végzi. A központi hivatal a folyamatos kapacitáshiány miatt nem volt és optimista forgatókönyvek alapján sem lesz képes a jövőben valamennyi kutatás elvégzésére. Ezért le kellene szabályozni, hogy milyen kritériumok alapján engedélyezzék a kutatási tevékenységet. Ellentmondásos, hogy míg egyes műemlék-tulajdonosoknak az állam ingyen vállalja a kutatást, addig másoknak piaci szereplőt kell megbízniuk vele. Természetesen az állami intézményekben dolgozó kutatók mellett a piacon megélni próbáló kutatók létjogosultsága sem lehet vita tárgya. Megfelelő finansziális keretek és munkakörülmények esetén egy állami intézmény is képes teljes mértékben elvégezni valamennyi kutatást, de a magánszférában működő kutatók nem zárhatók ki e feladatokból. Ez esetben a kutatások szakszerű ellenőrzésének állami feladatnak kell lennie és ehhez egy világos kritériumrendszerrel kell felállítani.

Korábban valamennyi tudományos dokumentációnak be kellett kerülnie a KÖH, illetve jogelődjei Tervtárába. Ma már ez kötelező érvénnyel nincs így. Ennek visszaállítása szintén fontos lenne, mind az alapvető nemzeti és történelmi értékeket őrző hivatali gyűjtemények, mind az örökségvédelem céljának szempontjából. Törekedni kellene e gyűjtemények mind teljesebb kutathatóvá tételére, anyagaik teljes körű digitalizálására, eredményeik bemutatására, publikálására, akár gyűjteményi egységként.

Az elmúlt években a kutatás egyre inkább piaci tevékenységgé vált. A kutatási dokumentációkat általában a műemlék-felügyelők véleményezték. De kérdéses, hogy ezeket a dokumentációkat minden esetben elbírálták-e a Tudományos Igazgatóságáról is. Fontos, hogy semmiképpen se lehessen kiadni úgy építési engedélyt, hogy csupán műemlék-felügyelők láttak egy-egy dokumentációt anélkül, hogy, a KÖH Tudományos Igazgatóságán, vagy a Műemlékek Nemzeti Gondnokságánál dolgozó művészettörténészek látták volna. Törvényileg biztosítani kell, hogy a tudományos dokumentációk tartalma, eredményei beépüljenek az építési engedélyekbe.

A fentiek alapján a következőket fontos tisztázni:

a.) Amennyiben létrejön egy kutatást végző szerv, akkor ahhoz milyen jellegű kutatások tartoznak. Szempontok lehetnek: a műemléki érték, a veszélyeztetettség, a tulajdonos anyagi lehetőségei, stb.

b.) Fontos tisztázni, hogy milyen jellegű kutatást lehet piaci keretek között elvégezni. Attól, hogy a kutatás a piacon marad, még egyáltalában nem biztos, hogy szakszerűtlen. Attól, hogy állami hivatal végzi, még korántsem biztos, hogy szakszerű.

c.) Szabályozni kellene, hogy ki ellenőrzi e kutatásokat. Függetlenül attól, hogy a kutatást állami hivatal, vagy piaci szereplőként működő kutató végzi, mindenképpen szükséges kontrollt beépíteni. Meg kell határozni, hogy mit tekintünk kutatási tudományos dokumentációnak. Mindezt definiálni és oktatni kell. Meg kell teremteni a lehetőséget a

publikálására. A kutatások ellenőrzését azonban nem lehet kellőképpen hangsúlyozni azért, hogy ne álljon elő az a helyzet, hogy a kutatási dokumentáció a tulajdonos, vagy építész, vagy befektető álláspontjainak, terveinek, akaratának, érdekeinek az alátámasztására készül. A kutatási dokumentáció egyes-egyedül a műemlék érdekében kell, hogy készüljön. Ezt az etikai magatartást számon kell kérni az összes dokumentációtól, valamennyi kutatótól. Ez viszont sokszor ellentétes a tulajdonos akaratával. Ezért van szükség egy hatóságra, amely biztosítja a kutató (legyen az állami alkalmazott, vagy a piaci szektor szereplője) illetően függetlenségét a tulajdonostól, beruházótól, építéstől. Nem mellesleg épp e függetlenség megőrzése miatt lenne kötelezően előírni, hogy még a tervezés fázisa előtt végezzék el a kutatásokat.

d.) Fontos továbbá a kutatás szempontjából a 2. pontban szereplő „ügymeneti protokoll” beépítése a rendszerbe. Legyen pontosan meghatározva, hogy milyen esetekben kell kutatást végezteni! Mindebből kifolyólag erősíteni kellene a KÖH Tudományos Igazgatóságát, valamint Műemlékek Nemzeti Gondnokságának művészettörténész-restaurátor szakembergárdáját, illetve egy olyan központi szervezetre is szükség lenne, ami a műemléki helyreállításokhoz a megfelelő minőségű szakmunkásárdát, a szakipart biztosítja (lásd 8. pont).

7. A pályázati rendszer harmonizálása.

Az EU-s pályázatok esetében elmondhatjuk, hogy „a gombhoz varrjuk a kabátot”: turisztikai fejlesztéseket valósítunk meg és ezért sokszor az örökségvédelem nagyon nehéz helyzetbe kerül. Az építkezéssel párhuzamosan folynak azok a kutatások, amelyeket előre el kellett volna készíteni (lásd 6/c pont). Általában nincs elkülönített összeg a pályázati pénzekben a váratlan esetekre, amelyek minden műemléképület felújításakor előállhatnak. Egy műemlék felújítása során bármi előkerülhet a falszövetben, az épületszerkezetben, vagy akár még a kutatások lezárása után a képi és írott forrásanyagban is. Ezért egy tartalékalapot minden pályázathoz el kellene különíteni. Mindezt megnehezíti a pályázatok lebonyolításának rugalmatlansága is. A pályázatok megírásába az örökségvédelmi szakembereket be kell vonni. De nem elég, ha az ezzel foglalkozó szervezetek alkalmazottait vonjuk be, hanem ki kell kötni, hogy művészettörténészeknek, restaurátoroknak, régészeknek stb. is ott kell lenniük az anyag összeállításánál, hogy már a pályázatba bekerülhessenek azok a pontok, amelyek a műemléki helyreállítást, illetve a későbbi kulturális hasznosítást olyan módon érintik, hogy biztosítják szakmai színvonalát.

8. A szakipar hiánya.

A fentiekhez kapcsolódva: a szakipar hiánya égető kérdés. Mindez természetesen messzire vezet, hiszen az egész oktatási rendszer átalakításának kérdését is magával vonja. Sok esetben például egy kőműves nem tudja, hogyan kell párkányt húzni! Tehát az oktatás, a szakmunkás-képzés területén alapvető változtatásokra lenne szükség és nem csupán egy központi tervezőirodát kellene létrehozni – ami pl. a Műemlékek Nemzeti Gondnokságát is kiszolgálja –, hanem ehhez egy olyan szakiskolát is alapítani kéne, ami a műemléképületeken végzett munkához szükséges ismereteket is megadja a szakmunkásoknak. A központi tervezőirodában természetesen csak olyan építészeket lehetne alkalmazni, akik műemlék-helyreállításokra alkalmas speciális szaktudással rendelkeznek. Viszont téves az az elképzelés is, hogy például népi lakóépületek helyreállításához feltétlenül Budapestről kell szakembert biztosítani a zsindegyhasogatáshoz.

9. A felsőoktatással való szorosabb kapcsolattartás.

A szakipari oktatás fontossága mellett a felsőoktatási képzéssel való kapcsolattartás is nagy jelentőséggel bír. Mind a művészettörténeti tanszékeken, mind pedig az építészeti tanszékeken erősíteni kell a műemlékvédelemmel kapcsolatos speciális képzést. Fontosnak tartjuk, hogy az építészeti szakképzésben megjelenjenek a művészettörténészek is, illetve az építészhallgatóknak kötelező legyen művészettörténészek által tartott művészettörténeti előadásokat hallgatniuk. Egyes esetekben ugyanis az építészek nem rendelkeznek azzal a speciális történeti érzékkel, ami egy műemléképület esetében az épület jellegét és kulturális-szellemi értékét tiszteletben tartó hozzáálláshoz elengedhetetlenül szükséges. Mindemellett éppolyan nagy fontossággal bír a művészettörténész hallgatók szakmai gyakorlata, illetve terepgyakorlata. A hallgatók számára műemlékfelmérési, illetve örökségvédelmi táborokat kell szervezni, s nagyon fontos, hogy ezeket a táborokat határon belül és határon túl is minél gyakrabban, a képzés integráns részeként megrendezzék.

10. A civil szféra bevonása.

Fontos a civil szervezetek bevonása. De ennek alulról kell építkeznie. A helyi szervezetekkel, lakosokkal való együttműködésre az angol National Trust kiváló példa. A 21. században az önkéntesség, illetve a civil szféra bevonása nélkül az örökségvédelem semmire sem jut.

Budapest, 2011. november 30.

A CentrArt Egyesület nevében:

Székely Miklós elnök, Tóth Áron tudományos titkár, Horogszegi Tamás Pál